

javijo pričakovano številni pojmi gradbeništvo, grad in seveda gostilne, gore, gozdovi, pa godbe, glasbeniki in gledališče. Pod H je presenetljivo veliko hotelov, so pa v družbi hidroelektrarn in harmonikarjev. Črka I je presenetljivo polna igrač, ki jim delajo družbo izseljenci in izvir. Sledijo jezera, jadrnice in jabolka. Pod črko K še vedno kraljujejo konji in konjske vprege, pa kmetije, krave in kozolci, od industrije kovinska, rekreacijo predstavljajo kopalci, kopališča, promet kolesarji, umetnost pa kipi in kiparstvo. V naslednjem koraku srečamo nenavadno veliko letališč, lesa, pa tudi ladje in laboratorije in lovce ter lipicance. Med črkami na M so najpogostejši mostovi, pa tudi motorji, morje, mlini in – še vedno – množica. Sledijo le narodne noše. O obiluje predvsem z otroki in vsem, kar je povezano z njimi, sledijo še ovce, oranje in onesnaževanje, ki ga doslej skorajda nismo srečali. Pod črko P prevladujejo promet in njegove pomenske zveze, pa pristanišče, policija, ples, plaža, planinci (in zveze), veliko pevskih zborov, še vedno partizani in park. R je poln rušenja in ruševin, rudarstva, rih in ribičev ob rekah, pa tudi restavracij. Pod črko S nas zaradi duha časa ne presenečajo številna stanovanja in iz njih izpeljane pomenske zveze naselja, bloki, hiše, stolpnice, številni so še vedno spomeniki, pa seveda slovenski sneg, smučanje z vsemi zvezami in še slap. Imajo štorke in šole kaj skupnega? T še vedno brni z zvoki traktorjev, tovornjakov, termoelektrarn in tekstilne industrije, se pa mednje že meša žužljanje tržnice in veseli hrup turizma. Črka U postreže z usnjarsko industrijo in urami, zelo pogost pa je tudi umor. Sledijo seveda vojaki, vlak in vodnjaki. Z je še vedno poln zastav. Na koncu je Ž poln žara, žetve, živinoreje, železnar, železnice, železniških postaj in žičnic.

Tako se nam – malo za šalo, malo zares – razkrija vajo poglavitni pojmi, ki so obvladovali neko naše življenjsko obdobje. Po kmečko bi lahko rekli: "Tu je polje, tu orji!" Filmskim raziskovalcem, pregledovalcem, pa tudi snovalcem je dano vedno več vsebin, ki bi jih bilo vredno dognati, domisliti in razkriti njihov pravi pomen.

Predvsem pa pričujoče delo pomaga temeljito omajati neprevidno zapisano trditev iz nacionalnega poročila o kulturni politiki Slovenije, da bi bilo treba presoditi, ali je šolanje specializiranih filmskih poklicev v Sloveniji sploh smiselno; da bi bilo morda treba razmisliti o štipendiranju v tujini (na primer v Pragi). Kdor koli ga je že zapisal, pač ne ve, koliko filmov in televizijskih oddaj naredimo na leto. Pa ima tudi državna statistika lahko dostopne natančne podatke! Če bi vedel, potem bi se moral najprej zgroziti zaradi dejstva, da na šoli ne smemo učiti vseh tistih filmskih poklicev, ki bi jih zaradi proizvodnih potreb že zdavnaj morali. Ko bodo na način, ki je sedaj pred nami, predstavljeni tudi akademski filmi in televizijski izdelki, bo še tako zagorskim dvomljivcem lahko postalo popolnoma jasno, da je tudi šola – to je Akademija za gledališče, radio, film in televizijo – pomemben, uspešen in stalen producent filmov in televizijskih izdelkov, ki sodi v osrčje nacionalnega kulturnega programa.

Pesnik je zapisal: "Čim bolj se cilji bližajo, tem bolj se pota križajo!"

Tako se nam ob izpolnjevanju raziskanega, zapisanega in objavljenega filmskega gradiva vedno bolj živo kaže potreba po podobnih zapisih vsega, kar hrani nacionalna televizija. Šele v takšni celoti bodo sploh mogoče, verjetne in veljavne kakršne koli sodbe o slovenski filmski ustvarjalnosti!

Do tedaj pa želim, da bi vsaj delavcem Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije uspevalo redno objavljati sadove dela. Želim jim, da bi jim vsi, ki jim lahko pomagajo v domači ustanovi in v državnih ustanovah, kot so jim že doslej, še naprej stali v oporo. V imenu vseh, ki imamo film radi, se jim za trud, potrpežljivost in strokovno neoporečnost z vsem spoštovanjem zahvaljujem.

Igor Košir

Stane Granda, Prva odločitev Slovencev za Slovenijo - 1848, Ljubljana: Korenine 1999, 588 strani

V prostorih Kluba Nove revije na Cankarjevi v Ljubljani je bila februarja 2000 predstavljena knjiga dr. Staneta Grande z naslovom *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*. V knjigi je obravnavano leto 1848. Prav dogodkom v tem letu, še predvsem pa peticijskemu gibanju, je namenjeno delo, ki govori o dogodkih pred 150 leti, o času, ko se je oblast sprostil, ko je absolutizem padel in je nastopil čas demokracije ter večja svoboda za avstrijske narode, ko je bila dosežena svoboda govora, pisanja in združevanja, in ko so razgledani in izobraženi Slovenci sestavljali peticije in v njih izražali svoje želje po novi upravni organizaciji cesarstva ter prvič javno zahtevali združitev vseh Slovencev. Želeli so, da bi se dežele z večinskim slovenskim prebivalstvom povezale v enoto. Zavest o slovenstvu in tudi misel o Sloveniji je bila že pred letom 1848 izoblikovana v glavah in srcih narodno bolj ozavešenih posameznikov. V javnost pa je prišla po začetku marčne revolucije, ko se je slovenski nacionalni program v nekaj dneh razširil po deželah od Štajerske, Kranjske, Koroške do Primorske.

Knjiga je sestavljena iz dveh delov, in sicer iz uvodne študije ter objavljenih ohranjenih podpisanih peticij. V prvem delu nam avtor predstavi dogajanja leta 1848 v zvezi s peticijskim gibanjem. Uvodnega dogajanja pred letom 1848 zaradi pomanjkanja dejstev ni bilo mogoče pobliže prikazati, zato pa je izčrpno prikazan razvoj gibanja v revolucionarnem letu in širjenje le-tega, z vsemi opisi prizadevanj, da bi kar največ ljudi spoznalo in sprejelo idejo. Piše o zbiranju podpisov po slovenskih deželah ter o različnih odzivih in o pričakovanjih ter zahtevah do takratnih oblasti. Besedilo bogatijo kopije dokumentov o slovenstvu in željah po združitvi od pesmi Vodnika, Koseskega in

Prešerna do raznih letakov, npr. Klic dunajskih Slovencev, Klic k vseslovenski politični organizaciji, o ustanovitvi slovenskega društva v Ljubljani, klic Jurija Čafa slovenski mladini, Majerjev lepak Kaj Slovenci terjamo in lepak dunajskih Slovencev Kaj bodemo Slovenci Cesarja prosili, pa tudi klic nasprotnikov slovenske združitev Kranjc Kranjcam. Poleg omenjenih dokumentov so v knjigi še mnogi drugi, med njimi Kozlerjev zamljevid in slike pomembnih posameznikov Majarja, Miklošiča, Muršca, Globočnika, Kozlerja, Einspielerja, Čafa, Trstenjaka, Oražna, Tomana, Bleiweisa, Koseskega in Slomška.

Drugi del knjige učinkovito dopolnjuje uvodno študijo in zajema prvič objavljene kopije ohranjenih podpisanih peticij, ki so v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju v fondu Dunajskega državnega zbora 1848/49, v fasciklu 117 pod številko 5013 R. T. Te so ostanek enega najboljsežnejših in najpomembnejših slovenskih političnih dejanj v revolucionarnem letu 1848. Avtor knjige je peticije za Združeno Slovenijo iskal od leta 1972 in jih po dvajsetletnem iskanju našel v zgoraj omenjenem arhivu.

Pred objavo peticij avtor v uvodni študiji posveti veliko pozornosti njihovem razvoju in jih primerja med seboj. Dunajska Slovenija, ki je bila "kombinacija mladostne navdušenosti, modrosti in izobraženosti", je prevzela glavno vlogo v peticijskem gibanju, ker Kranjska kot najbolj slovenska dežela v teh marčevskih dneh ni prevzela pobude. Peticija se je širila na dveh ravneh: na prvi je segala od Dunajske Slovenije do drugih slovenskih društev, na drugi pa prek posameznikov po raznih slovenskih krajih. Dunajski Slovenci pod vodstvom dr. Frana Miklošiča so na svoji poti v Ljubljano peticijske pole najprej izročili predstavnikom graške Slovenije, nato so se sestali s simpatizerji v Celju in jih precej prinesli tudi v Ljubljano. Njihova pot v Ljubljano je bilo izjemno pomembno dejanje in je bila "izraz velike slovenske samozvesti". Na Koroško so peticije najbrž prispele neposredno z Dunaja, na Goriškem pa so jih najverjetneje dobili iz Ljubljane, čeprav tudi dunajske možnosti ni mogoče povsem izključiti. Iz teh središč pa so se peticije širile še po podeželju. K temu je nemalo prispevalo tudi takratno časopisje, ki se je zaradi tedanje svobode tiska zelo pomnožilo, nekateri so bili bolj naklonjeni širjenju ideje, kot drugi.

Peticija je tako v resnici prišla med ljudi in je že v približno mesecu dni napravila velik razvoj, in sicer od Majerjeve do dunajske, v kateri so bile "opuščene navezave na Hrvate, ki so nekatere ne samo motile, ampak po nepotrebnem tudi zapletale načrte. Čeprav dunajska prizadevanja 'sorodstva' z Majarjevim početjem ne morejo skriti, pa ne kaže pretiravati z njim. Izbira peticije kot sredstva političnega delovanja, zahteve po Združeni Sloveniji, položaju in vlogi slovenskega jezika kot tudi zavračanju vključitve v nemško državo, vse to je del širših slovenskih idej, ki jih je Korošec prvi zapisal. Po njem je gotovo sprejeto, da peticijo spremlja pojasnilo. S tem je vse prehitvevajoči celovski kaplan Matija Majar, ki je v tistih dneh, ko so dunajski Slovenci kronali njegovo

začetno dejavnost, moral za kazen iz glavnega koroškega deželnege mesta na sv. Višarje, dobil zaščeno in priznanje. Slovenci so se kot celota zganili."¹

Peticija dunajske Slovenije, ki so jo podpisovali v originalu ali pa v prepisu po vseh slovenskih deželah, je imela tri točke, ki so se nanašale na združitev Slovencev, položaj in vlogo slovenskega jezika v družbi ter zavračanje vključevanja v Nemčijo. Kratek uvod k peticiji se je skliceval na § 4 ustave z dne 25. aprila. Po vsebini je bila kratka in jedrnata, napisana v nemščini in slovenščini ter naslovljena na vladarja. Peticiji je bil dodan lepak z naslovom 'Kaj bodemo Slovenci cesarja prosili?' in je bil podoben Majarjevemu 'Kaj Slovenci terjamo'. Natisnjen je bil v 6000 izvodih in sestavljen kot prošnja, saj je bil namenjen preprostejšim ljudem, ki so bili zvesti vladarju in je bil zanje sprejemljivejši od Majarjevega.

Podpisovanje peticije je najbolj uspelo na Štajerskem, ker je bila narodna zavest tam očitno najbolj razvita, pa tudi sicer je bila organizacija graške Slovenije najboljša. Glede na strukturo članstva dunajske Slovenije bi bilo po avtorjevem mnenju pričakovati, da bo izdelala natančna navodila o podpisovanju, a je iz samih podpisanih peticij razvidno, da jih ni bilo.

Iz podpisov peticije in posameznih poročil je razvidno, da so bile žive vse variante in kombinacije. Obseg posamezne akcije je bil precej odvisen od zbiralca podpisov, njegove iznajdljivosti in poznavanja krajevnih razmer ter narodne zavesti prebivalcev.

Peticijsko gibanje ni bilo povsod sprejeto enoglasno in z navdušenjem, stališča so bila različna, od "oportunizma, mlačnosti, nasprotovanja iz konservativizma do strupenega sovraštva". Slovensko narodno gibanje je naletelo na težave tako na podeželju kot v mestih.

Večina slovenskega prebivalstva je bila kmečka, zato je prevladovalo vprašanje, kdaj in kako bodo odpravljene fevdalne obveznosti. Kmetje so namreč revolucijo sprva razumeli kot konec vseh fevdalnih obveznosti. Sledili so nekateri kmečki nemiri in pisanje peticij s strani kmetov ob slovensko-hrvaški meji. V mestih pa so se številni meščani, zaradi svojevrstne politične mode, ki jo je narekoval nemški liberalni nacionalizem, obrnili proti narodnemu gibanju. Zanimiva je tudi obširna predstavitev stališča škofa Antona Martina Slomška do peticijskega gibanja. Avtor meni, da moramo Slomškov odnos "presojsati ob dejstvu, da je bil resnično in globoko veren, predan svojemu duhovniškemu poklicu in še škof, da so bili v njegovi škofiji tudi nemški verniki in duhovniki, da je odprava fevdalizma spreminjala gospodarske osnove cerkvenih ustanov, da položaj cerkve v prvih porevolucijskih mesecih tudi med Slovenci ni bil rožnat, da so Hrvatje, h katerim so tako radi škilili slovenski ilirci, postavljali pod vprašaj celibat, skratka, da je ob velikih zadržkih, ki jih je imel in

¹ Stane Granda, Prva odločitev Slovencev za Slovenijo, Ljubljana 1999, Korenine, izdala Založba Nova revija, str. 59.

moral imeti do revolucionarnega gibanja, vendar zmogel razvoj od odklonitve peticij do podpore."²

Pri številnih udeležencih slovenskega narodnega gibanja je bilo razočaranje po zadušitvi revolucije izredno, saj odprava fevdalizma ni zadovoljila njihovih pričakovanj. Vendar, kot meni avtor, slovenska prizadevanja niso bila brez uspeha. Uporaba slovenščine v uradnih listih, uvedba slovenščine kot obveznega učnega predmeta za slovenske gimnazije, uvajanje našega jezika v urade, vse to "je imelo za razvoj slovenskega jezika mnogo večji pomen, kakor pa si to navadno predstavljamo".³

V drugem delu knjige so prvič objavljene peticije, ki jih je avtor odkril na Dunaju šele leta 1991 kot "slavonske" in jih slovensko zgodovinopisje doslej ni poznalo. Peticije so objavljene v enakem vrstnem redu, kot jih hranijo v Hišnem, dvornem in državnem arhivu na Dunaju v fondu Dunajskega državnega zbora. Vsaka je objavljena v izvorniku (levo) in v prepisu (desno), vedno je naveden kraj na ustreznem mestu peticije. Pod naslovom prepisa prve strani posamezne popisne peticijske pole so osnovna pojasnila o dokumentu in podpisnikih, nekatere manj pomembne opombe pa so zapisane pod črto.

V objavi niso upoštevali pozneje vpisanih podatkov na hrbtni strani peticije, in sicer v nemščini napisana imena krajev, dežel in ponekod navedenih seštevnikov podpisov.

Prepisovalci besedila so namreč naleteli na težave pri branju podpisov, zato so negotovi in pomanjkljivi prepisi označeni z vprašaji. Črtice nad črko, ki označujejo njeno podvojitve, so v prepisu izpisane.

Nepismeni so tako kot v izvorniku označeni z X, kar pa je znak za križ, ker so se podkrižali. Tudi znak za isti kraj ali poklic je izpisan. Izpisana ali samo nakazana oznaka za svojeročni podpis na koncu priimka (mp) ni prepisana. Pripisane pa so funkcije v kraju (župan, odborniki), oznake stanu ali navedba poklica, tudi podpisovanje nepismenih (podpisovalec imen) k imenu in priimku. Navajanje strani (v oklepaju), večinoma so to listi, je poznejša arhivska paginacija in se nanaša na liste v fasciklu, ni pa izvirno oštevilčenje vezanih peticij.

Knjiga ni zanimiva le za strokovnjake, ampak tudi za širši krog bralcev, ki jih zanimata zgodovina Slovencev in korenine našega narodnostnega ozaveščanja. Kot pravi avtor, nam popisi na ohranjenih peticijah poleg podatkov o tistih, ki so se imeli možnost izreči za slovenski narodni program, sporočajo še obilo drugih vesti o takratnih razmerah.

"Peticijska je nedvomno razburkala slovensko javnost. Kljub otipljivim dokazom, da je kar nekaj podpisanih pol zgubljenih ali pa ležijo kje neodkriti, lahko, glede števila podpisov, ugotovimo, da je akcija uspela. Uspeh je tudi to, da je nekdo poskrbel, da je verjetno večina podpisanih, prišla v parlament. Ohranjeni viri ne dopuščajo možnosti, da bi s polno gotovostjo ugotovili, kdo in kdaj je to storil. Krivde, da slovenska peticija ni prišla v parlamentarno debato, pa

ne moremo pripisati kakovosti dokumenta, ne podpisnikom, ne organizatorjem, tudi Miklošiču ne, če je v resnici bil njihov prinesitelj, ampak poteku političnega življenja v državi in še zlasti parlamentu, ki si je z dolgotrajnimi ustavnimi debatami pomagal kopati svojo lastno jamo. Če izhajamo iz peticijskih zahtev kot celote, zlasti pa načrtov o preureditvi monarhije, ki bi pripeljali do združene Slovenije, slovenske želje niso imele praktične možnosti za uspeh. Bile so seme, ki je v naslednjih desetletjih pogosto klilo, pa je pogankje vselej pobrala takšna ali drugačna slana. Koreninam to ni škodilo, ampak so se krepile, in to je bilo bistveno."⁴

Saša Serše

Aleksander Žižek: Rokodelci mojega mesta, Študije 4, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2000, 207 strani

"... Skusil sem Vam cenjeni zborovalci dati nekakšno pojasnilo v zgodovini našega obrta v Celji in njenem okraju ..."

Knjiga Aleksandra Žižka o celjskih cehih in obrti je nastala na podlagi njegovega magistrskega dela in časovno zajema obdobje osemnajstega stoletja ter prvo polovico devetnajstega. V uvodu nas avtor najprej na kratko seznani z nastankom in razvojem cehov na Štajerskem od začetkov, ko so se v 13. st. morali mestni in trški obrtniki začeti obvezno vključevati v cehe, do vedno bolj izrazitih posegov države v cehovske svoboščine. Tako je že deželni knez Ferdinand I. leta 1527 skušal povečati svoj vpliv na cehe, dokončen udarec naj bi cehovski nedotakljivosti zadal obrtni red iz leta 1732 — z njim naj bi cehi postali le posvetovalni organ nastajajočega upravnega aparata, pristojen za lokalne obrtne zadeve. Najkorenitejši poseg v zaprašeno obrtno strukturo pa je pomenil obrtni red iz leta 1859. Ta zakon je predvideval moderna obrtniška združenja, kar pa tudi ni potekalo preveč hitro.

Označitvi gospodarske, socialne, verske in družabne vloge cehov sledijo ugotovitve o posameznih kategorijah zaposlenih v celjskih obrtéh — vajencih, pomočnikih in mojstrih. Ker je v obrtništvu v celinskih mestih delala večina prebivalstva in obvladovala vzvode mestne oblasti, so obrtniki še kako pazili, koga bodo sprejeli medse. Najprimernejši so se jim seveda zdeli njihovi otroci. Tako je avtor ugotovil, da je bilo leta 1847 med vajenci, ki so obiskovali nedeljsko šolo, 31 odstotkov sinov obrtnikov, 38 odstotkov kmečkih sinov (vendar so se ti verjetno večinoma vračali v zaledje) in, presenetljivo, 11 odstotkov sirot.

Za pomočnike tudi Žižek ugotavlja, da so bili že od nekdaj neobvladljivi, predvsem zaradi svobode, ki so jo imeli ob potujočem izpopolnjevanju, znanju, relativno dobrem materialnem položaju in zaradi po-

² Prav tam, str. 94-98.

³ Prav tam, str. 123.

⁴ Prav tam, str. 122.